

Jerzy Nikołajew

Konstytucja Islamskiej Republiki Iranu : zagadnienia wyznaniowe

---

Nurt SVD 49/2 (138), 191-212

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Konstytucja Islamskiej Republiki Iranu. Zagadnienia wyznaniowe

Jerzy Nikolajew

jerzy-nikolajew@wp.pl

Katolicki Uniwersytet Lubelski

Doktor prawa, specjalizujący się w prawie wyznaniowym, wykładowca KUL, autor monografii *Duszpasterstwo więzienne. Tradycje, teraźniejszość i perspektywy* (Lublin 2009) oraz *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych* (Lublin 2012). Członek zwyczajny Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego.

Wprowadzenie

Iran powszechnie uznawany jest za państwo muzułmańskie posiadające konstytucję o wyraźnym religijnym zabarwieniu. Szyicki islam został tu uznany za oficjalną religię państwową już w 1501 roku za rządów dynastii safawidzkiej. Ta zasada została potwierdzona w kolejnych dwóch konstytucjach – z 1906 (1907) i 1979 (1989) roku. Nie można jednak pominąć okresu kilku tysięcy lat, kiedy w starożytnym państwie perskim występowały inne religie, zwłaszcza zaratusztrianizm¹. Nie można też nie uwzględnić faktu, iż przedislamska Persja (od 1935 roku Iran) to miejsce styku różnych kultur i religii Wschodu i Zachodu, co w konsekwencji doprowadziło do utrwalenia określonej pozycji

---

¹ Zaratusztarianizm (zoroastryzm) to religia powstała około VII wieku p.n.e. na terytorium dzisiejszego Iranu. Jej prorok, Zaratusztra, swoją doktrynę religijną oparł na idei walki dobra ze złem i na wyjątkowym znaczeniu kultu ognia. Zreformował także mazdaizm, religię występującą na ziemiach Persji jeszcze wcześniej. Zob. M. Boyce, *Zaratusztarianie*, tłum. Z. Józefowicz-Czabak, B.J. Korzeniowski, Łódź 1988, s. 21.

chrześcijan obrządków wschodnich, a także Żydów². Ich obecna pozycja oraz konstytucyjna możliwość praktyk religijnych, a także uczestnictwa w życiu parlamentarnym w Iranie to pochodna historycznej obecności chrześcijaństwa i judaizmu w tym właśnie kraju. Religia była zawsze obecna w życiu Iranu (Persji), jednak po 1979 roku widać wręcz instrumentalne jej traktowanie przez sprawujących władzę i wykorzystywanie do realizacji celów ujętych nawet w konstytucji³.

Trzeba odnotować, że najlepiej w Iranie zadomowił się islam szyicki, co szczególnie wyeksponowano w konstytucji z 1979 (1989) roku. W duchu religijnym opracowano preambułę konstytucyjną, wskazującą na przewodnią rolę duchowieństwa muzułmańskiego i Koranu. Działalność organów władzy zdeterminowano koniecznością pozostawania w zgodzie z zasadami religijnymi. Irańska konstytucja przyjęła podstawy stworzenia takiego systemu władzy, który później nazwano fundamentalizmem islamskim. Nawiązano w nim do założeń islamu pierwotnego widzianego oczami twórcy tej religii, samego Mahometa⁴.

Wcześniejsza konstytucja irańska z 1906 (1907) roku także nie była pozbawiona wątków religijnych, do których bez wątpienia należało uznanie islamu za religię państwową, a szariat za nadrzędne wytyczne w kwestii stanowienia i stosowania norm prawnych. Ustawa zasadnicza zakazała też przyjmowania jakichkolwiek rozwiązań prawnych sprzecznych z doktryną i wiarą islamską. Nie była jednak tak radykalna religijnie jak Konstytucja Islamskiej Republiki Iranu. Obie konstytucje jednoznacznie przy tym akcentowały społeczny szacunek dla duchowieństwa szyickiego i wartości religijnych ukształtowanych w tradycji irańskiej⁵.

---

² Potęga państwa perskiego to czas panowania Cyrusa Wielkiego. Jednak w 330 r. p.n.e. Persja została podbita przez Aleksandra Wielkiego, a ostatni władca z dynastii Achemenidów Dariusz III musiał ustąpić z tronu na rzecz króla Macedonii. Zob. A. Banuazizi, M. Weiner, *The State, Religion and Ethnic Politics*, Syracuse 1986, s. 121.

³ A. Ehteshami wyróżnił cztery etapy w relacjach pomiędzy władzą świecką a władzą religijną w najnowszej historii Islamskiej Republiki Iranu, które nazwał okresami konfrontacji (1980-1988), akomodacji i złagodzenia (1989-1997), odprężenia (1998-2005) i odrzucenia (od 2005 roku). Zob. tenże, *Iran's International Relations: Pragmatism in the Revolutionary Bottle*, [w:] *The Iranian at 30, Viewpoints Special Edition*, The Middle East Institute 2009, www.mideasti.org/files/iran_Final.pdf [dostęp: 19.07. 2013].

⁴ Zob. B.W. Hallaq, *The Origins and Evolution of Islamic Law*, Cambridge 2005, s. 100.

⁵ Zob. J. Zdanowski, *Bracia muzułmanie i inni*, Szczecin 1986, s. 78.

Konstytucja z 1906 (1907) roku

Ustawa zasadnicza z 1906 (1907) roku to pierwsza konstytucja irańska. Była ona wzorowana na odpowiednich postanowieniach Konstytucji Belgii z 1831 roku. Można nawet uznać, że była jej kopią przetłumaczoną na język perski⁶. Omawiana konstytucja była namacalnym efektem działalności legislacyjnej pierwszego parlamentu irańskiego i owocem przemian ustroju z monarchii absolutnej w monarchię konstytucyjną. Jeszcze przed jej uchwaleniem toczyły się wewnętrzne dyskusje wokół konfesyjnego charakteru konstytucji, a zwłaszcza wokół wzajemnych relacji państwa i religii, modelu systemu oświatowego (religijnego czy świeckiego), granic wolności słowa i religii, praw mniejszości wyznaniowych, praw kobiet w społeczeństwie islamskim. Konstytucja stała się kompromisem zwłaszcza w zakresie interesujących nas zagadnień wyznaniowych.

Pierwszym i najważniejszym spośród 51 artykułów konstytucji był ten, który uznawał szyizm za religię państwową⁷. Konstytucja przyjęła jednak zasadę sekularyzacyjną, choć trudno było ją pogodzić z tradycją sądów szariackich i nauką religii w szkole. Stąd też w 20. latach XX wieku wykształcił się system sądownictwa uznający dualizm (wykorzystujący także sądy duchowne), choć i w tej materii nie brakowało sprzecznych opinii (np. co do granic pomiędzy szariatem a prawem świeckim). Z kolei parlament (Zgromadzenie Ustawodawcze) zgodnie z art. 2 konstytucji „nie mógł nigdy przeczyć islamskim nakazom ani zasadom ustanowionym przez Proroka”. Członkowie parlamentu traktowani byli w kategoriach alimów, sprawujących władzę w imieniu nieobecnego dwunastego imama (te kwestie zostaną omówione w następnym punkcie) i w ten sposób uzyskali formalną legitymację do bycia autorytetami wśród szyitów⁸.

Zagadnienia wyznaniowe podkreślone zostały także w miejscu przeznaczonym na wyliczenie pakietu praw obywatelskich, czyli w art. 20 i 21 konstytucji. Wszystkim irańskim obywatelom zagwarantowano prawo nietykalności osobistej, ochronę własności prywatnej, swobodę korespondencji, wolność prasy, słowa, stowarzyszeń (choć warunkowo). Wykonywanie tych wszystkich uprawnień nie mogło być skierowane przeciwko religii. Wątek islamski w konstytucji poja-

⁶ Konstytucja belgijska była też pierwowzorem dla konstytucji tureckiej z 1876 r. Zob. A. Kasrawi, *Tarich-e maszroute-je Iran*, Teheran 1954, s. 80.

⁷ Zob. E. Rosentahal, *Islam in Modern National State*, Cambridge 1965, s. 307.

⁸ Zob. J. Witte, *Law, Religion and Human Rights*, „Columbia Human Rights Law Review”, v. 28, 1996, s. 30.

wił się też w kwestii cenzusu wyznaniowego, określającego bierne prawo wyborcze. Przysługiwało ono mężczyznom w przedziale wiekowym 30-70 lat, będącym muzułmanami oraz obywatelami Iranu. Omawiana konstytucja pozostawała w zgodzie z szariatem.

Konstytucja Republiki Islamskiej Iranu z 1357⁹ (1979) roku

Konstytucja z 1979 (1989) roku jawi się wyraźnie teleologicznie (również w zakresie celów religijnych)¹⁰. W układzie redakcyjnym nie zawiera podziałów na artykuły i inne jednostki redakcyjne, występujące zwykle w aktach prawnych, zwłaszcza w ustawach zasadniczych. Konstytucja ta składa się z poszczególnych części: preambuła, awangarda ruchu, państwo islamskie, gniew narodu, cena, jaką poniósł naród, władza w islamie, przywództwo sprawiedliwego prawnika, ekonomia jest środkiem a nie celem, kobiety w konstytucji, armia w ideologii, sądownictwo w konstytucji, władza wykonawcza, środki masowego przekazu, reprezentacja. Już sam ten układ wskazuje na dwie cechy szczególne przepisu. Pierwsza dotyczy ideologii rewolucji irańskiej, a druga jest odpowiedzią prawodawcy na pytanie o wskazanie oficjalnej religii państwowej. Nikt nie może mieć tu wątpliwości, że zmiany polityczne możliwe będą w oparciu o założenia religii islamskiej¹¹.

„Muzułmaństwo” (albo szerzej: „konfesyjność”) tej konstytucji widoczna jest w preambule, której treść stanowi wyjątek z Koranu (sura 52,25) w brzmieniu: „W imię Boga Miłosiernego, Litościwego, wysyłałiśmy już Naszych posłańców z jasnymi dowodami i zesłałiśmy z nimi Księgę i wagę, aby ludzie stali przy sprawiedliwości”. W preambule znalazły się też słowa tłumaczące niepowodzenia poprzednich ruchów społecznych. Ich upadek wynika z tego, że „nie wyrosły z doktryny islamu” albo „nie uwzględniły prymarnej doktryny islamu”. W części dotyczącej awangardy ruchu zaakcentowano zdobycze ideologiczne rewolucji irańskiej, choć znalazły się tu także wywody dotyczące wezwania do Boga (*Allah-u Akbar*). Natomiast w części dotyczą-

⁹ 1357 rok to data podana według kalendarza muzułmańskiego.

¹⁰ Okres pomiędzy uchwaleniem pierwszej i kolejnej konstytucji irańskiej to bogaty w wydarzenia czas II wojny światowej, detronizacji Rezy-szaha, rządów Mosaddeqa, walki o nacjonalizację ropy naftowej w latach 1951-1953, referendum w sprawie „Białej rewolucji” (1962-1963) i w końcu rewolucja w latach 1978-1979, w wyniku której zdetronizowano monarchów pahlawijskich. Zob. R.K. Ramazani, *Revolutionary Iran. Challenge and Response in the Middle East*, London 1990, s. 18.

¹¹ Zob. B.W. Hallaq, *The Origins...*, dz. cyt., s. 123.

cej państwa islamskiego wystąpiły motywy konsolidacji irańskich muzułmanów w kraju i za granicą wokół idei państwa rządzonego przez prawnika muzułmańskiego (zagadnienia dotyczące przywódcy religijnego w Iranie zostaną rozwinięte w części dotyczącej znowelizowanej ustawy zasadniczej).

W części odnoszącej się do gniewu narodu konstytucja użyła religijnych zapożyczeń, zwłaszcza gdy walkę rewolucyjną przyrównała do *dżihadu*, a ofiary walk nazwano męczennikami. Kolejna część ustawy zasadniczej nawiązywała do „ceny, jaką poniósł naród”, a aspekt religijny wiązał się z przypomnieniem haseł walczących z monarchią rewolucjonistów. Były nimi: „niepodległość, wolność i państwo muzułmańskie”. Z założenia konstytucja miała być fundamentem islamskiego ustroju, a władza miała stworzyć warunki do wcielenia w życie islamskiej nauki religijnej. Według irańskiego ustrojodawcy prawo miało być zdeterminowane przez Koran i tradycję (sunnę), a państwo miało jawić się w kategoriach instytucji tworzącej prawo na wzór boski (zgodnie z sunną: „przyjmijcie dyspozycję Allaha”).

W części dotyczącej sprawiedliwego prawnika konstytucja przypomina sunnę mówiącą o „przekazaniu władzy państwa namaszczonym teologom, którzy stoją na straży tego, co Bóg nakazuje (*halal*), a zakazującą tego, czego Bóg zabrania (*haram*)”. Następna część konstytucji, poświęcona ekonomii jako środkowi, a nie celowi, odpowiada surze Koranu, w której zawarto wykład na temat istoty życia gospodarczego w doktrynie islamu. Część o kobietach w islamie to ten fragment postanowień konstytucji, który w odniesieniu do religii wskazuje na godność kobiety i znaczenie rodziny w budowaniu zasad ustroju islamskiego. W kolejnej części ustawy zasadniczej, poświęconej armii w ideologii, jest miejsce na takie pojęcia jak święta wojna i wiara (muzułmańska), które rozumiane są w kategoriach bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Dalsze postanowienia konstytucyjne wskazują na potrzebę funkcjonowania sądownictwa państwowego na bazie systemu sprawiedliwości islamskiej oraz z wykorzystaniem „uczciwych i prawych sędziów dobrze znających religijne wykładnie”. Dla potwierdzenia tej zasady umieszczono w konstytucji surę: „A jeśli sprawujecie sądy wśród ludzi, to sądzcie według sprawiedliwości”.

W następnej kolejności konstytucja, odnosząc się do zadań władzy wykonawczej w kontekście jej powiązań z religią, wyraźnie nakazuje realizację koncepcji ustanowienia społeczeństwa islamskiego w państwie irańskim. Znaczenie religijne przypisano mediom publicznym, służącym proklamacji kultury islamskiej i chroniącym społeczeństwo muzułmańskie przed wpływami antyislamskimi. Ludzie mass-mediów

mają być świadkami i przykładem postawy religijnej w myśl zacytowanej w konstytucji sury 2 (wiersz 143). W końcowej części ustawy zasadniczej (reprezentacja) po raz kolejny znalazły się wątki konfesyjne. Przypomniano tu osobę Proroka oraz upamiętniono go w postaci wezwania „Pokój z Nim”¹².

Konstytucja Republiki Islamskiej Iranu z 1357 (1979) roku poprawiona i uzupełniona w 1367 (1989) roku

Konstytucja Republiki Islamskiej Iranu (*Qanun-e Asasi-je Dżomhuri-je Eslami-je Iran*) zastąpiła pierwszą irańską konstytucję z roku 1906 (1907) roku i formalnie składa się z 14 rozdziałów i 177 artykułów. W 1989 roku nastąpiła istotna nowelizacja konstytucji z 1979 roku. Usystematyzowano ją na wzór typowych aktów prawnych posiadających najwyższą rangę ustawową, ale zachowano islamsko-rewolucyjne podstawy aksjologiczne. Cechą wyróżniającą ją spośród innych konstytucji jest wyraźna inwokacja religijna ujęta w apostrofie: „W imię Boga Miłosiernego i Litościwego...”, która wprost jest tzw. *bismillā* rozpoczynającą każdą surę w Koranie. Zresztą, nie tylko inwokacja jest zapożyczeniem z *bismilli*. Większość artykułów konstytucji wywodzi się z koranicznych wersetów lub *hadisów* Proroka. Stąd też ze względów praktycznych irański *madżles* wydał opracowaną przez Zgromadzenie Ekspertów bibliografię dotyczącą „koranicznych wersetów i hadisów tworzących fundament konstytucji”¹³.

W preambule pojawiło się też określenie, że:

„Konstytucja Islamskiej Republiki Iranu, jako wyraziciel kulturalnych, społecznych, politycznych i ekonomicznych instytucji społeczeństwa irańskiego, opiera się na zasadach i naukach islamu, które odzwierciedlają prawdziwe aspiracje wspólnoty muzułmańskiej”.

Natomiast w art. 2 konstytucji mówi się wprost o religijnych (muzułmańskich) podstawach ustrojowych państwa, zaś z art. 4 konstytucji wynika, że nakazy islamu mają być wzorem dla całego systemu prawnego państwa, tym bardziej że artykuł ten „niepodzielnie rządzi pozostałymi artykułami konstytucji, jak i innymi ustawami i regulacjami prawnymi”. Z powyższych postanowień konstytucyjnych jasno wynika prymat prawa koranicznego nad stanowionym. Ponadto

¹² Zob. M.H. Kamali, *Principles of Islamic Jurisprudence*, Cambridge 1991, s. 98.

¹³ Zob. *Części koranicznych wersetów i hadisów tworzących fundament konstytucji – Madżles-e Eslami-je Iran*, Teheran 1986, v. III, s. 1877-1883.

ustrój Republiki Islamskiej Iranu oparty jest na określonych dogmatach wiary. W art. 2 konstytucji na pierwszym miejscu wyeksponowano szachadę, czyli wyznanie wiary („Nie ma Boga prócz Allaha”), a co za tym idzie wiarę w najwyższą władzę i prawodawstwo Allaha oraz poddanie się Jego woli. Ten sam konstytucyjny przepis wskazywał na rolę boskiego Objawienia w prawodawstwie, boską sprawiedliwość w stwarzaniu świata, znaczenie szariaty oraz działalność muzułmańskich prawników¹⁴.

Trzeba też pamiętać, że z irańskiej konstytucji jednoznacznie wynika uprzywilejowana pozycja formalna przywódcy – prawnika muzułmańskiego. Stoi on na szczycie hierarchii państwowej. Faktycznie to jemu podporządkowano władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Pozycję przywódcy silnie związane z uzasadnieniem islamskim (szyizmem). Ma on zastępować dwunastego imama (tzw. ukrytego), o czym mówi art. 5 konstytucji¹⁵. Jest to koncepcja władzy, która oficjalnie obowiązuje od rewolucji muzułmańskiej z 1979 roku. Oznacza ona możliwość sprawowania rządów przez religijnego uczonego (będącego ekspertem w sprawach religii i prawa) podczas nieobecności na ziemi dwunastego imama Mahdiego. Zasadę tę określa się też jako ideę zwierzchnictwa muzułmańskiego przywódcy (*welajat-e fagih*) i śmiało można nazwać ją podstawą ustrojową państwa irańskiego¹⁶. Przywódca musi więc posiadać specjalne kwalifika-

¹⁴ Zob. D. Pearl, *A Textbook on Muslim Law*, London 1979, s. 19.

¹⁵ Szyizm jest najbardziej popularnym odłamem islamu w Iranie i na południu Iraku, pozostającym w opozycji wobec sunnizmu. Szyitów nazywa się także alidami, gdyż wywodzą się w prostej linii od Alego, zięcia Mahometa, i otaczają kultem kolejnych, począwszy od Alego, imamów. Po śmierci Dża'afara as-Sadiq (szóstego imama) nastąpił rozłam wśród szyitów na dwie szkoły: ismailitów i imamitów. Pierwsi uznali siedmiu imamów a drudzy przyjęli koncepcję dwunastu imamów (stąd nazywani są dwunastkowcami), z tym że ostatni, Muhammad, przeszedł w stan ukrycia (*ghejebat*) i pojawi się nagle w przyszłości jako Mahdi lub Quaim (czyli ten, którego się oczekuje). W czasie jego nieobecności prawnicy muzułmańscy „przyjmują mądrość Allaha i interpretują jego objawienia”. Natomiast sunnici swoją doktrynę religijną oparli na teorii kalifatu. Zgodnie z nią kalifowie czerpią władzę i autorytet od ummy. Zob. M. Stolarczyk, *Iran. Państwo i religia*, Warszawa 2001, s. 16-17.

¹⁶ Współczesny Iran jest miejscem ścierania się różnych koncepcji dotyczących czasu spełnienia się wizji powrotu ukrytego imama, zwanego też w języku arabskim *imam zaman*. Rozpowszechnianie tego typu informacji nosi znamiona marketingu politycznego i nastawione jest na określony efekt wizerunkowy. W ostatnim czasie w publicznej irańskiej telewizji pojawił się cykl filmów dokumentalnych pod zmiennym tytułem *Ponowne nadejście jest bliskie*, w którym poprzedni prezydent Mahmud Ahmadineżad przedstawiony został

cje, tak aby można było nazwać go przewodnikiem (*rahbarem*). Nie chodzi tu tylko i wyłącznie o perfekcyjną znajomość prawa szariatu, ale przede wszystkim o posiadanie cechy sprawiedliwego i charyzmatycznego przywódcy. Zwłaszcza charyzma, która ma pochodzić od Boga, była czynnikiem uzasadniającym wydawanie prawa i normowanie życia społecznego przez osobę nią obdarzoną. Na tej podstawie stworzono koncepcję imamaty, co także znalazło odzwierciedlenie w irańskiej ustawie zasadniczej, która muzułmańskiego teologa ustanowiła przywódcą państwa (dotyczyło to zarówno ajatollaha Ruhollaha Chomejniego jak i Ali Chamenei). Warto zauważyć, że funkcja przywódcy nie jest dziedziczna. Mimo to umierający przywódca może wyznaczyć swojego następcę.

Duchowy przywódca Iranu, określanany nie tylko jako *rahbar*, ale też *wali-je fagih*, *wali-je amr*, *fagih* lub *sarparast*, zgodnie z konstytucją (art. 5 i 107) posiada szeroki wachlarz kompetencyjny. Do jego uprawnień należy ustalanie zasadniczego kierunku polityki wewnętrznej kraju oraz nadzór nad funkcjonowaniem wszystkich organów władzy. Przywódcy przyznano także prawo do decydowania o wojnie i pokoju oraz ogłaszania powszechnej mobilizacji wojskowej, a także zwierzchnictwo nad irańskimi siłami zbrojnymi. Posiada on również władzę samodzielnego mianowania i dymisjonowania przedstawicieli władzy sądowniczej, szefów radia i telewizji, szefa sztabu generalnego, dowódcy Korpusu Strażników Rewolucji, dowódców wojskowych i służb specjalnych. Ponadto *rahbar* na wniosek parlamentu może zdymisjonować prezydenta, przy czym jego samego wybiera i odwołuje Zgromadzenie Ekspertów. Przywódca wpływa także na wybory prezydenckie poprzez ustalanie listy kandydatów na ten urząd według kryterium zasad islamu. Przy pomocy Rady Konsultacyjnej nadzoruje politykę państwa, a wszelkie zmiany w konstytucji nie są możliwe

---

jako wcielenie Szuaiba ben Saliha, świętobliwego męża, który ma towarzyszyć ukrytemu imamowi. Ahmadineżad, były strażnik rewolucji, oznak powrotu ukrytego imama dopatrywał się w wydarzeniach na świecie związanych z klęskami żywiołowymi, ogólną recesją gospodarczą i tzw. arabską wiosną ludów. Był już prezydent publicznie manifestował swoje przywiązanie do dwunastego imama, modląc się o jego rychłe nadejście, a nawet zebrał swoich ministrów (był bowiem faktycznym premierem) przy studni w meczecie Dżamkaran niedaleko Kom, gdzie ma wyłonić się oczekiwany imam. Co ciekawe, ówczesny irański prezydent świadomie utrzymywał dystans w kontaktach z Ali Chamenei, choć jego poprzemysłowcy znajdowali się w bliskich relacjach z ajatollahami (nauczycielami) mającymi siedzibę w Kom. Zob. *Iran's Stolen Revolution*, Open Democracy, www.opendemocracy.net/article/iran-s-election-and-what-comes-next [dostęp: 2.08.2013].

bez jego udziału (Rada Nowelizacji Konstytucji rozpoczyna pracę na jego wniosek, a jej projekty muszą być zaakceptowane przez *rahbara*, by móc być przedmiotem referendalnego głosowania). Ta koncepcja przyznaje władzę nad wszystkimi organami państwowymi osobie posiadającej wyraźne konotacje konfesyjne. Nie znajduje to naśladowania w porządkach konstytucyjnych innych państw i sprawia, że pozycja irańskiego przywódcy duchowego jest naprawdę silna¹⁷.

Drugą osobą w państwie – po przywódcy – jest prezydent (*rais dzomhur*). Istnieje tu domniemanie kompetencji na jego rzecz, jeśli te nie są konstytucyjnie zagwarantowane przywódcy. W stosunku do prezydenta jako organu władzy wykonawczej konstytucja dwukrotnie odwołuje się do aspektów religijnych. Najpierw w art. 115 wskazuje się, że prezydent powinien być wybierany spośród dostojników religijnych i osobistości politycznych; oprócz konieczności posiadania irańskiego pochodzenia i obywatelstwa winien przejawiać cechy dobrego organizatora i administratora, być godnym zaufania, wierzyć w założenia Republiki Islamskiej Iranu oraz oficjalne *credo* państwa, a nade wszystko być osobą pobożną. W praktyce oznacza to, że na fotel prezydencki może być wybrany jedynie praktykujący muzułmanin. Ten religijny wymóg należy zestawić z koniecznością uzyskania aprobaty ze strony przywódcy dla każdego z kandydatów na prezydenta, o czym już mówiono. Poza tym prezydent musi liczyć się ze zdaniem przywódcy przy obsadzie najbardziej istotnych z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa ministerstw obrony i spraw zagranicznych, co w istotny sposób ogranicza jego pozycję. Mimo to prezydent jest faktycznym szefem irańskiego rządu¹⁸.

Wątki konfesyjne dotyczące osoby prezydenta wyszczególnić można na podstawie art. 121 konstytucji, w którym mowa jest o rocie przysięgi składanej przed Zgromadzeniem Islamskim (z udziałem władzy sądowniczej i członków Rady Nadzorującej). W tekście prezydenckiej przysięgi odwołania do Boga i wartości muzułmańskich pojawiają się wielokrotnie. Najpierw występuje odniesienie do „Boga Miłosiernego, Litościwego”, którego obecność przywołuje składający przysięgę. Następnie wobec „Wszchemogącego Boga” zobowiązuje się strzec religii państwowej. Poza tym przysięgę składa na „święty Koran”, co jest zewnętrznym symbolem poszanowania prawa islamskiego. W dalszej części formuły przysięgi składający ją zobowiązuje się do krzewienia wiary i moralności islamskiej oraz wspierania prawa i sprawiedliwości

¹⁷ Zob. M. Sadowski, *Powstanie i rozwój islamskiej doktryny prawa*, „Przegląd Prawa i Administracji” (Acta Universitatis Wratislaviensis), t. LIV, 2003, s. 28-29.

¹⁸ Zob. B.W. Hallaq, *The Origins...*, dz. cyt., s. 109.

(w domyśle szariackiej). W ostatniej frazie przysięgi prezydent, wypełniając swój urząd, chce „szukać pomocy Wszechmogącego Boga i naśladować Proroka islamu oraz świętych imamów”¹⁹. Warto podkreślić, że nie przewiduje się innej (nieislamskiej) rotacji przysięgi, co w praktyce oznacza, że niezłożenie rotacji według formuły z art. 121 konstytucji uniemożliwi objęcie urzędu prezydenta w Iranie²⁰.

Kolejnym konstytucyjnym organem władzy w Iranie jest Islamskie Zgromadzenie Konsultatywne, często określane mianem *madżlesu* (z języka perskiego), czyli parlament (pełna nazwa to *madżles-e szourae eslami*). Już użyty w nazwie przymiotnik „islamskie” nadaje temu organowi władzy ustawodawczej charakter *quasi*-religijny. Konotacje religijne będą odnosić się także do innych instytucji w obszarze władzy ustawodawczej, np. obecności w parlamencie wyznawców innych niż szyicka religia, ślubowania religijnego czy zakazu ustanawiania prawa sprzecznego z zasadami religii państwowej²¹.

Art. 64 konstytucji przewiduje możliwość posiadania przez wyznawców innych (niż szyicka) religii swoich reprezentantów w parlamencie. Liczbę tych osób określono na poziomie pięciu osób, co w przypadku liczącego 270 deputowanych irańskiego *madżlesu* odpowiada jedynie ok. 0,02% ogółu parlamentarzystów. Zgodnie z art. 64 konstytucji prawo reprezentacji w parlamencie przyznano: po jednym przedstawicielu religii zaratusztriańskiej, żydowskiej, chrześcijan ormiańskich z południa kraju, chrześcijan ormiańskich z północy kraju oraz jednego wspólnego przedstawiciela dla chrześcijan asyryjskich i chaldejskich.

¹⁹ Dla całościowego zrozumienia ducha przysięgi prezydenckiej konieczne jest zacytowanie jej pełnego tekstu: „W imię Boga Miłosiernego, Litościwego, jako Prezydent Republiki Islamskiej Iranu, w obliczu narodu irańskiego i świętego Koranu przysięgam na Wszechmogącego Boga strzec religii państwowej i ustroju Republiki Islamskiej oraz konstytucji kraju, a korzystając ze wszystkich ofiarowanych mi sił i przyznanych kompetencji ślubuję wywiązywać się jak najsumienniejszy z powierzonych mi obowiązków, a sam siebie czyniąc sługą narodu pragnę działać na chwałę państwa, dla krzewienia wiary i moralności, dla wspierania prawa i sprawiedliwości, a unikania aktów samowoli; dla protekcji wolności i godności każdego z obywateli i praw całego narodu w myśl zagwarantowanych Konstytucją praw dla wszystkich; przysięgam nie szczędzić wysiłków dla zabezpieczenia granic państwa, które strzegą politycznej, ekonomicznej i kulturalnej suwerenności narodu, a szukając pomocy Wszechmogącego Boga i naśladowując Proroka Islamu oraz Świętych Imamów przysięgam strzec władzy, którą naród powierzył mi w swojej bezgranicznej ufności na zasadzie uczciwej i lojalnej umowy, która dokonała się z woli narodu”. Tekst podaje [za:] M. Stolarczyk, *Iran...*, dz. cyt., s. 212.

²⁰ Zob. www.iranmania.com [dostęp: 1.08.2013].

²¹ Zob. J. Bielawski, *Islam*, Warszawa 1980, s. 98.

Uwzględnienie w konstytucji wymienionych wspólnot religijnych posiada niewątpliwie uzasadnienie historycznie, natomiast niezrozumiałe są przyjęte proporcje i zupełne pominięcie innych proveniencji islamskich poza szyicką, np. sunnitów czy malawitów²².

Podobnie jak w przypadku prezydenta, przyjęto religijną formułę przysięgi składanej przez deputowanych obejmujących mandat parlamentarny. Różnica polega jedynie na tym, że skoro deputowanymi mogą być wyznawcy innych religii niż islamska, w art. 67 przewidziano możliwość złożenia przez nich ślubowania w odniesieniu do własnych świętych ksiąg. W tekście przysięgi znalazły się wprost odwołania do religii islamskiej („obowiązek stania na straży nakazów islamu” oraz – w innym miejscu – „szanowania wiary”, w domyśle mużulmańskiej). Konstytucja zobowiązuje wszystkich, bez względu na przynależność religijną, do złożenia przysięgi islamskiej, nie przewidując formuły zamiennej, np. własnej dla zaratusztrianów, Żydów czy chrześcijan. Trzeba jednak pamiętać, że rota przysięgi deputowanych, choć nasycona pierwiastkami religijnymi, nie posiada ich aż tak dużo jak rota prezydencka²³.

Nie można też pominąć faktu, że działalność prawodawcza irańskiego parlamentu musi uwzględniać konieczność stanowienia jedynie takiego prawa, które będzie zgodne z prawem szariackim. Ponadto wszystkie podejmowane uchwały muszą uzyskać aprobatę Rady Strażników, potwierdzającej ich zgodność z szariatem i konstytucją (art. 72). Przyjęcie zasady niestanowienia prawa sprzecznego z islamem jest konsekwencją uznania w konstytucji tej religii za państwową. Art. 4 ustawy zasadniczej wyraźnie wskazuje, że „system praw cywilnych, karnych, finansowych, ekonomicznych, administracyjnych, kulturalnych, militarnych, politycznych oraz innych przepisów prawnych powinien być wzorowany na nakazach islamu”. Z powyższego zestawienia widać, że doktrynie religijnej podporządkowano wszystkie ob-

²² Zob. W. Giełżyński, *Revolucja w imię Allaha*, Warszawa 1979, s. 19.

²³ Art. 67 konstytucji przewiduje następujący tekst ślubowania poselskiego: „W imię Boga Miłosiernego, Litościwego, ślubuję na uświęcony Koran, Boga Wszecmogącego, zachowując w pamięci słowa ślubowania i opierając się na mojej godności ludzkiej, iż będę stał na straży nakazów islamu i zdobyczy islamskiej rewolucji narodu irańskiego, jak i pryncypiów rewolucji islamskiej Iranu. Będę strzegł zaufania, którym obdarzył mnie naród jako strażnika a wypełniając obowiązki reprezentanta szanować będę wiarę. Będę trwał na straży niepodległości, rozwoju państwa i zachowania praw narodu, będę służył ludzkości i bronił konstytucji, a wyrażając swoje opinie w mowie i piśmie będę miał na uwadze jedynie niezawisłość państwa, wolność i dobro narodu”. Zob. M. Stolarczyk, *Iran...*, dz. cyt., s. 200-201.

szary działalności społecznej. To samo dotyczy aktów prawnych wydawanych na wszystkich szczeblach działalności prawodawczej. Gwarantem zapewniającym właściwą realizację tego wymogu uczyniono „islamskich prawników z Rady Nadzorującej”²⁴, o czym poniżej.

Inny konstytucyjny (art. 91) organ irański, posiadający konotacje religijne, to Rada Strażników Konstytucji (*szoura-je negahban-e qanun-e asasi*), zwana też Radą Nadzorującą. Urząd ten, złożony z 12 osób (w połowie z duchownych-ekspertów prawa muzułmańskiego, określanych mianem *fugaha*), ma za zadanie czuwać na straży zgodności stanowiących ustaw z prawem szariackim. Przez to „religijne sito” przejść muszą projekty wszystkich ustaw irańskiego parlamentu. Dopiero pozytywna opinia Rady umożliwi prowadzenie dalszych prac legislacyjnych²⁵.

Natomiast Zgromadzenie Ekspertów Przywódcy (*madzles-e chebregan-e rahbari*) jest organem wchodzącym w skład Rady Nowelizacji Konstytucji²⁶. Złożone z 86 duchownych muzułmańskich zgromadzenie to powołane zostało do wyznaczenia przywódcy i kontroli jego działalności. Uprawnienie polegające na wpływie na zmianę konstytucji jest raczej iluzoryczne, gdyż tak naprawdę Rada Nowelizacji Konstytucji posiada ograniczone możliwości działania. Art. 177 konstytucji jednoznacznie stwierdza, że fundamentalne postanowienia ustawy zasadniczej nie podlegają zmianie. Dotyczy to treści artykułów regulujących m.in. ustrój, ogólne założenia prawne wzorowane na pryncypiach islamu i dogmatach wiary, przywództwo świeckie i religijne narodu, oficjalną religię Iranu. Wymieniony katalog jest obszerny i nie pozostawia możliwości manewru²⁷.

Ponadto konstytucja irańska w art. 7 przywołuje odpowiednią surę Koranu dla uzasadnienia funkcjonowania władzy wykonawczej w postaci Rady, Zgromadzenia Islamskiego, Rad Prowincjonalnych, Rad Miejskich, Rad Sąsiedzkich, Rad Dystryktów, Rad Wiejskich, a więc wszystkich szczebli administracji centralnej i terenowej w Ira-

²⁴ Zob. I.J. Petruszewsky, *Islam in Iran*, London 1985, s. 91.

²⁵ Zob. A.A. Sachedina, *The Just Ruler in Shiite Islam*, New York 1988, s. 43.

²⁶ W skład Rady Nowelizacji Konstytucji wchodzi członkowie Rady Nadzorującej, zwierzchnicy trzech władz, członkowie stali Zgromadzenia ds. Ochrony Interesu Państwa, członkowie Zgromadzenia Ekspertów Przywódcy (5 osób), 10 osób wyznaczonych przez przywódcę, 3 osoby z Rady Ministrów, 3 osoby z wymiaru sprawiedliwości, 10 członków Zgromadzenia Islamskiego i 3 przedstawiciele środowisk uniwersyteckich (zob. art. 177. konstytucji).

²⁷ Zob. L. Rosen, *Equity and Discretion in a Modern Islamic Legal System*, „Law and Society Review”, nr 2, 1980-1981, s. 110.

nie. Zgodnie z założeniami islamu władza wykonawcza (administracyjna) przeznaczona jest „dla tych, których sprawy są przedmiotem wzajemnej narady” (sura 42,38). Przypisanie treści religijnych do koncepcji sprawowania władzy publicznej jest typowe dla porządku konstytucyjnego Republiki Islamskiej Iranu²⁸.

W zakresie władzy sądowniczej konstytucja umożliwia, a nawet nakazuje stosowanie prawa koranicznego w sytuacji, gdy przepisy obowiązującego prawa państwowego są niejasne bądź występują luki w prawie. Dotyczy to szczególnie „realizacji przepisów i zarządzeń kodeksu karnego islamu” (art. 156)²⁹. Sądownictwo opiera się zatem na Koranie i zasadach islamu. Sędziowie mają wprost prawo do wykorzystania koranicznych nakazów i zakazów lub odwołania się do *fatw*, co stanowi cechę odróżniającą ten porządek prawny od innych³⁰.

Sama instytucja *fatwy* jest na tyle interesująca, że warto poświęcić jej nieco więcej uwagi. *Fatwa* to opinia muftiego stosującego zasady szariatu, adresowana do określonego stanu faktycznego. Spełniać ma różnorakie zadania. Może być formą doradztwa dla rządzącego, wytyczną dla sędziów, edukować moralnie ummę. Najczęściej mamy do czynienia z *fatwami* będącymi odpowiedziami na konkretne pytania, pochodzącymi od sędziów, proszących o nią co najmniej dwóch muftich. Jakkolwiek decyzja spoczywa w gestii sędziego, stosującego normy prawne, niemniej widoczne jest tu współdziałanie sędziego, muftich, szkół koranicznych ustalających zasady prawa islamskiego, a także państwa wykonującego orzeczenia sądowe. Widać tu zatem faktyczną współzależność różnych instytucji tworzących islamski porządek prawny³¹.

²⁸ Zob. P. Owsia, *Formation of Contract. A Comparative Study under English, French, Islamic and Iranian Law*, London 1994, s. 87.

²⁹ Zob. J. Bury, J. Kasprzak, *Prawo karne islamu*, Warszawa 2007, s. 125.

³⁰ Irański system wymiaru sprawiedliwości nie jest jednolity, gdyż obok sądów zwykłych funkcjonują także specjalne sądy dla duchowieństwa i sądy rewolucyjne (obydwa nie mają jednak potwierdzenia w przepisach konstytucyjnych). Pierwszy z sądów, działając niezależnie od systemu sądownictwa i podlegając religijnemu przywódcy, zajmuje się przestępstwami popełnianymi przez duchownych i ich działaniem niezgodnym z szariatem (wyroki tego sądu są ostateczne). Natomiast sądy rewolucyjne nie mają wyraźnego związku z kwestiami wyznaniowymi, gdyż zajmują się głównie sprawami dotyczącymi zagrożenia bezpieczeństwa narodowego i przemytem narkotyków (ich używanie jest w islamie zakazane). Zob. A. Hiri, *Shi'ism and Constitutionalism in Iran*, Leiden 1987, s. 43.

³¹ O tym, że problematyka dotycząca *fatw* jest współcześnie ważna także w Europie, świadczy chociażby fakt, że w 1997 r. w Londynie utworzono Europej-

Art. 110 ust. 11 konstytucji, przewidując prawo łaski dla skazanych lub złagodzenia wyroku skazującego, odwołuje się do procedur zgodnych z zasadami islamu. Jest to uprawnienie przypisane do kompetencji przywódcy religijnego, podejmującego działanie na wniosek zwierzchnika władzy sądowniczej. Prawo religijne stosowane jest w tym przypadku równoległe do stanowionego³².

Oprócz wyżej wymienionych organów władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej irańska konstytucja wymienia szereg innych instytucji państwowych, w których funkcjonowaniu odbiło się piętno religii islamskiej, np. poprzez wyznaniowy skład, religijne kompetencje czy szczególne prerogatywy wynikające z konfesyjnej przynależności. Należy tu wymienić Korpus Strażników Rewolucji Islamskiej (*sepah-e pasdaran-e džomburi-je elsami*) oraz nieposiadającą umocowania w konstytucji *basidż* (pełna nazwa to *niru-je moqawemat basidż* – siły oporu i mobilizacji). Obie instytucje posiadają charakter militarny bądź paramilitarny i mają za zadanie strzec porządku oraz moralności publicznej (w tym religijnej), z tym że Korpus jest formacją zawodową, a członkowie *basidżu* to ochotnicy. Ponadto w art. 144 konstytucja wprost stanowi, że „armia Republiki Islamskiej Iranu jest armią islamską”. W art. 151 mówi się o obowiązkowym szkoleniu wojskowym wszystkich obywateli w oparciu o zasady islamu. Konstytucja przywołuje w tym miejscu stosowny werset Koranu³³.

Elementy wyznaniowe widoczne są także w kreowaniu polityki zagranicznej. Według art. 152 konstytucji cele tej polityki powinny zmierzać m.in. do obrony praw wszystkich muzułmanów. Nie uwzględnia się tutaj interesu innych grup wyznaniowych, nawet tych funkcjonujących legalnie, gdyż priorytetowo traktowane są potrzeby większości szyickiej w Iranie³⁴.

Art. 26 konstytucji formalnie umożliwia wolność partiom, towarzystwom, organizacjom politycznym i stowarzyszeniom islamskim, a także grupom utworzonym przez uznane mniejszości religijnską Radę ds. Fatwy. Natomiast najbardziej znaną szerokiej opinii publicznej w świecie była *fatwa* irańskiego ajatollaha Chomejniego z 14 lutego 1989 r., dotycząca Salmana Rushdiego, autora *Szatańskich wersetów*. Zakomunikowano w niej, że „autor książki wymierzonej w islam, Proroka i Koran oraz wszyscy, którzy uczestniczyli w publikacji, znając jej treść, są skazani na śmierć”. Zob. W. Bar, *Wolność religijna w Dar al-Islam. Zagadnienia prawa wyznaniowego*, Lublin 2003, s. 148-152.

³² Zob. I.C. Kamiński, *Możliwość tworzenia prawa w islamskiej kulturze prawnej (zarys problemu)*, „Państwo i Prawo”, nr 7, 2007, s. 54.

³³ Zob. T. Rahman, *Islamization of Laws*, „Hamdard Isamicus”, nr 1, 2001, s. 95.

³⁴ Zob. M. Al-Gazali, *Zasady moralności islamu*, [b.p. tłum.], Łódź 1994, s. 19.

ne. Czyni to jednak warunkowo. Ich działalność wiąże się z koniecznością poszanowania zasady „niemierzenia w zasady islamu”. Stąd też irański system konstytucyjny nie przewiduje instytucji partii politycznej w zachodnim rozumieniu, a te istniejące (głównie konserwatyści i reformiści) posiadają charakter przede wszystkim wyborczy³⁵. Zasada wynikająca z art. 26 konstytucji w następnym artykule została rozciągnięta na „zrzeszenia w formie organizacji i paktów”. Tu także pojawił się warunek nienaruszania zasad islamu. W podobnym duchu utrzymana jest treść art. 24 ustawy zasadniczej dotycząca wolności wyrażania opinii przez wydawnictwa i prasę.

Typowo wyznaniowy charakter posiada instytucja radia i telewizji Republiki Islamskiej Iranu. Co prawda art. 175 konstytucji zapewnia im swobodę wyrażania i publikowania poglądów, ale pod warunkiem przestrzegania zasad islamu. W tym samym przepisie postanowiono, że prezesa radia i telewizji mianuje oraz odwołuje przywódca religijny Iranu. Zestawienie ze sobą tych dwóch konstytucyjnych postanowień jednoznacznie wskazuje na miejsce mediów rządowych w realizacji islamskiej polityki państwa ajatollahów. Konstytucja nie pozostawia furtki dla nieislamskich nadawców radiowych i telewizyjnych, a także treści sprzecznych z islamem rozpowszechnianych za pomocą Internetu. Zostało to wyraźnie wyartykułowane w ustawie dotyczącej kierunków polityki oraz trybu kierowania organizacją radia i telewizji, a także sprawowania nad nimi kontroli. Zgodnie z art. 28 konstytucji nawet wybór zawodu nie powinien dokonywać się ze szkodą dla islamu. W tym kontekście należy rozumieć formalno-prawną pozycję np. duchownych wspólnot chrześcijańskich. Brak ich ochrony prawnej ze strony muzułmańskiego państwa wymaga jednak pogłębionych analiz prawnych wykraczających poza ramy niniejszych rozważań³⁶.

Warto zauważyć, że konstytucja irańska już w pierwszych artykułach odnosi się do praw obywatelskich. W art. 10 wskazuje się na znaczenie rodziny. Konstytucja promuje więzi rodzinne, bazujące na moralności i prawie islamu. Prawa kobiet odzwierciedlają ich pozycję, jaką miały według islamu (art. 21). Szczególnie dotyczy to islamskiej instytucji opieki nad tymi kobietami, które nie posiadają opiekuna

³⁵ Aktualnie w Iranie system partyjny opiera się na funkcjonowaniu kilku organizacji politycznych, mających możliwość przegłosowania w parlamencie stosownych ustaw. Dotyczy to głównie Związku Walczącego Duchowieństwa (konserwatyści), Budowniczych Iranu (technokraci) oraz muzułmańskich socjalistów skupionych wokół Organizacji Rewolucji Islamskiej i Stowarzyszenia na Rzecz Obrony Wartości Islamu. Zob. M. Stolarczyk, *Iran...*, dz. cyt., s. 231.

³⁶ Zob. J. Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford 1998, s. 65.

prawnego (religijnego), czyli wdów i kobiet starszych, oraz konstrukcji prawnej powierzenia opieki nad dziećmi – zgodnie z prawem islamu – „zaczynając matkom”³⁷.

Cechą wyróżniającą porządek konstytucyjny państw islamskich jest wykorzystanie w ustawie zasadniczej klauzuli solidarności religijnej narodów islamskich. Także irańskie rozwiązania przewidują konieczność realizacji w polityce państwowej obowiązku „oparcia się na koalicji i solidarności narodów muzułmańskich” (art. 11). Poza tym irańska ustawa zasadnicza wprost nawiązuje do potrzeby podejmowania wysiłków państwa na rzecz „jedności świata islamskiego” (art. 11)³⁸.

Jednak najdobitniejszym akcentem konfesyjnym w irańskiej konstytucji jest uznanie islamu za religię państwową. Art. 12 stanowi, że oficjalną religią Iranu jest islam odłamu dża’afaryckiego – *isna aszszaria*, uznający dwunastu imamów, a „artykuł ten nie podlega weryfikacji po wsze czasy”. Inne odłamy islamu, tj. hanafici, szafi’ici, malakici, hanbalici i zajdyci, są obdarzone pełnym szacunkiem, a ich wyznawcy cieszą się pełną wolnością w kultywowaniu praktyk religijnych zgodnie z własnym prawodawstwem. Nauki i wychowanie religijne oraz stan społeczny (małżeństwo, rozwód, dziedziczenie, testament), a także spory z tym związane są formalnie uznawane, a w każdym regionie, gdzie wyznawcy powyższych odłamów stanowią większość, lokalne przepisy formułuje się w ramach kompetencji rad oraz prawodawstwa tych odłamów, nie naruszając praw innych sekt i wyznań³⁹.

Ponadto konstytucja irańska w art. 13 odnosi się do sytuacji prawnej przedstawicieli mniejszości religijnych, do których zalicza „irańskich zaratusztrianów, Żydów i chrześcijan”. Przyznaje im wolność praktyk religijnych. W kolejnym artykule konstytucji mowa jest o sposobie traktowania niemuzułmanów przez społeczność islamską. Mowa tu o nakazie „traktowania ich z należyтым szacunkiem, w sposób równy, sprawiedliwy i przestrzegając praw człowieka”. Powołano się tutaj na koraniczny nakaz (sura 60,8) i wprost użyto go w art. 14 konstytucji. Jednak obowiązki te, zarówno ze strony państwa jak i muzułmańskich obywateli wobec niemuzułmanów, nie mają zastosowania, gdy ci spiskują i działają na szkodę islamu⁴⁰.

³⁷ Zob. J.J. Nasir, *The Islamic Law of Personal Status*, London 1986, s. 29; H. Ramadan, *Kobieta w islamie*, [b.p. tłum.], Łódź 1993, s. 16.

³⁸ Zob. H.A. Jamsheer, *Jedność arabska. Geneza idei w tradycji wczesnego islamu*, [b.p. tłum.], Warszawa 1995, s. 29-30.

³⁹ Zob. J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, Warszawa 1997, s. 22.

⁴⁰ Zob. www.iranmania.com [dostęp: 4.08.2013].

Co istotne, porządek konstytucyjny Iranu nie toleruje grupy islamskich bahaitów traktując ich jak sektę. W konsekwencji powoduje to, że ta najliczniejsza grupa mniejszościowa, licząca około 300 tys. wyznawców, nie czuje się bezpiecznie wśród szyickiej większości. Komisja Praw Człowieka ONZ w swoich dwóch kolejnych raportach z 1998 i 1999 roku stwierdziła powtarzające się naruszenia praw bahaitów polegające m.in. na bezprawnych aresztowaniach, braku poszanowania własności, eksmisjach, konfiskatach mienia, burzeniu miejsc kultu religijnego. Mimo interwencji organów międzynarodowych sytuacja mniejszości bahaickiej nie ulega poprawie. Wyznawców tego odłamu islamu dalej traktuje się jak heretyków islamskich. Bazuje się przy tym na przekonaniu, że w Iranie nie ma miejsca dla innych wyznawców Allaha poza szyitami⁴¹.

Należy zaznaczyć, że w rozdziale II konstytucji, poświęconym językowi, historii i fladze państwowej, prawodawca irański także przewidział obecność w nim elementów *stricte* islamskich. Choć język perski (*farsi*) – ze względu na tradycję literacką – traktowany jest jako oficjalny oraz powszechnie stosowany język narodu irańskiego, wyjątkowe znaczenie posiada język arabski⁴². Jak wynika z art. 16 konstytucji, związane jest to z tym, że „język arabski jest językiem Koranu, nauk i doktryn islamskich”. Dodatkowo w tym samym przepisie i z tych samych powodów nakazano nauczania języka arabskiego we wszystkich klasach szkół podstawowych i średnich⁴³.

W kolejnym artykule konstytucja odwołuje się do historii i kalendarza muzułmańskiego, którego początkiem stały się wydarzenia religijne. Art. 17 za punkt zerowy przyjmuje *hidżrę*, czyli migrację Mahometa z Mekki do Medyny, pomijając przeszłość przedislamską tego państwa. W tym samym miejscu konstytucja za dzień świąteczny i wolny od pracy uznaje piątek.

Następny akcent wyznaniowy irańskiej konstytucji dotyczy flagi państwowej. Widoczna jest na niej formuła religijna w postaci słów: *Allah-u Akbar*, czyli „Bóg jest wielki” (art. 18). Wyraźne odwołanie do Boga dostrzec też można w art. 56 konstytucji, w którym mowa

⁴¹ Zob. F.A. Rauf, *Islam. A Sacred Law*, Putney 2000, s. 181.

⁴² Art. 15 konstytucji dopuszcza używanie lokalnych i autochtonicznych dialektów w publikacjach, środkach masowego przekazu i podczas nauczania literatury w szkołach. Jednak generalną zasadą jest używanie języka perskiego w urzędowej korespondencji i w książkach. Zob. S. Kitab, *Wybrane zagadnienia klasycznego ustroju politycznego w islamie*, Bydgoszcz 2003, s. 67.

⁴³ Zob. J. Strzebel, *Fundamentalizm religijny w Iranie po 19 latach*, „Znak”, nr 1, 1998, s. 18.

jest o źródle absolutnej suwerenności nad światem i ludzkością („Bóg i tylko Bóg”). W dalszej części tego artykułu prawodawca prowadzi rozważania o charakterze teologicznym dotyczące boskiego prawa, zezwalającego człowiekowi na decydowanie o swoim losie i niezbywalności tego prawa. W art. 57 suwerenność władzy ustawodawczej, wykonawczej i sędowniczej łączy się ze zwierzchnictwem absolutnego religijnego autorytetu (przywódcy). Z analizy tych dwóch artykułów (56 i 57) jasno wynika prymat prawa religijnego nad niereligijnym i dominująca rola islamskiego przywódcy, stojącego ponad wszelką władzą⁴⁴.

Natomiast w kwestiach obrotu gospodarczego dominującym przepisem konstytucyjnym prawodawca uczynił art. 49, który dotyczy zakazu działalności lichwiarskiej. Stąd też państwu przyznano prawo konfiskaty dóbr odzyskanych pochodzących z lichwy, przywłaszczenia, korupcji i sprzeniewierzenia, defraudacji mienia publicznego, kradzieży, hazardu, zawłaszczenia posagu, likwidacji ośrodków korupcji i innych bezprawnych praktyk. Konstytucja stanowi, że dobra te powinny wrócić do swoich właścicieli, a w przypadku ich nieustalenia – stać się własnością publiczną (państwową). Stosuje się wówczas postępowanie dowodowe przewidziane w prawie religijnym. Należy przy tym zwrócić uwagę, że wszystkie wymienione wyżej czyny wypełniają znamiona czynów religijnie niedozwolonych. W takiej sytuacji jedyną formą umożliwiającą korzystanie z owych dóbr jest koncepcja wspólnego (publicznego) korzystania, co odpowiada doktrynie islamskiej w zakresie pojmowania własności.

W tym kontekście warto również zwrócić uwagę na art. 46 konstytucji stanowiący o zakazie przywłaszczenia cudzej pracy, art. 47 dotyczący zasady nietykalności własności prywatnej i art. 48 mówiący o zakazie dyskryminacji w eksploatacji dóbr naturalnych. To, co łączy wymienione artykuły, to wyraźne odwzorowanie ich treści z odnośnych sur Koranu⁴⁵.

Zakończenie

Obie konstytucje irańskie, mimo upływu 70 lat, jakie dzielą je od ich uchwalenia, zawierają wątki islamskie. W obydwu proklamowano islam jako religię państwową, a prawo szariat stanowi subsydiarne wsparcie dla prawa państwowego. Wspólną ich cechą jest też zakaz stanowienia prawa sprzecznego z Koranem, tradycją oraz zasadami i doktryną islamską (szyicką). Po 1979 roku, czyli po wejściu

⁴⁴ Zob. M. Stolarczyk, *Iran...*, dz. cyt., s. 10-12.

⁴⁵ Zob. F. Nomani, A. Rahnema, *Islamic Economic Systems*, London 1994, s. 93.

w życie drugiej konstytucji, ustrój polityczny Iranu można określić jako teokrację, w której władza świecka utożsamiana jest z władzą duchownych, a instytucje państwowe mają mieć boskie pochodzenie. Dlatego nie dziwi nasycenie konstytucji odwołaniami do Boga i innymi elementami natury religijnej.

Czytając tekst irańskiej ustawy zasadniczej trudno oprzeć się wrażeniu, że cały państwowy system prawny nie jest w stanie samodzielnie funkcjonować bez wykorzystania szariat i nauk religijnych islamu. Religia muzułmanów spełnia w prawie irańskim zadanie uniwersalnej masy plastycznej, która wypełnia luki prawne i sprawia przez to wrażenie kompletności unormowań prawnych. Przyjęto tutaj nieprawdziwe założenie, według którego jeśli normy państwowe nie obejmują stanu faktycznego, wyręczy je w tym zakresie Koran, sunna, idźma lub kijas, traktowane jako równorzędne z prawem państwowym źródła prawa muzułmańskiego. Taka koncepcja nie wytrzymuje konfrontacji z rzeczywistością⁴⁶.

Za wysoce konfesyjną determinantę, przyjętą w irańskim porządku konstytucyjnym, można uznać pozycję duchowego przywódcy narodu. Jego znaczenie niewątpliwie należy łączyć z charyzmą Ruhollaha Chomejniego oraz kolejnego ajatollaha Ali Chamenei, a także z doktryną religijną dwunastkowców, w tym z postacią ukrytego (dwunastego) imama. Zwierzchnia pozycja przywódcy nad innymi urządami w państwie nie ma odpowiednika w innych porządkach prawnych, nawet w państwach, gdzie islam jest oficjalnie uznawany. Ma on realny wpływ na realizację polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa, a skutecznym instrumentem władzy znajdującym się w jego rękach jest możliwość ogłaszania religijnych *fatw*⁴⁷.

Ponadto na stosunki wyznaniowe w Islamskiej Republice Iranu istotny wpływ wywiera Rada Strażników Rewolucji i Zgromadzenie Ekspertów. Obydwa gremia mają w swoim składzie duchownych islamskich, których kompetencje przekraczają zwyczajne uprawnienia pozostałych imamów. Poza tym kompetencje władzy sądowniczej nie są *stricte* państwowymi. Można dopatrzeć się w nich ingerencji w sprawę o charakterze religijnym. Trudno jednak znaleźć w konstytucji wyraźne wskazówki co do dopuszczalnych granic w tej materii, gdyż obie sfery wzajemnie się przenikają⁴⁸.

⁴⁶ Zob. S. Witkowski, *Wprowadzenie do prawa muzułmańskiego*, Warszawa 2009, s. 32-55.

⁴⁷ Zob. I. Warraq, *Why I am not a Muslim*, New York 1995, s. 29.

⁴⁸ Zob. *Iran: What Happened, where Now*, Open Democracy, www.opendemocracy.net/farhang-jahanpur/iran-what-happened-where-now [dostęp: 3.08.2013].

Elementy wyznaniowe widać także w innych postanowieniach konstytucyjnych. Należą do nich m.in. religijny motyw umieszczony na fladze państwowej, koraniczny zakaz lichwy, nieszkodzenie islamowi w mediach, działalność partyjna, realizacja praw obywatelskich, szkolenie religijne w wojsku, islamska formuła roty prezydenckiej i poselskiej, religijna inwokacja poprzedzająca właściwy tekst konstytucji⁴⁹.

Na końcu należy zauważyć, że Iran nie jest odosobniony w przyjęciu konfesyjnych rozwiązań konstytucyjnych. Podobnie uczyniono w konstytucji np. Algierii, Arabii Saudyjskiej, Bahrajnu, Brunei, Egiptu, Gambii, Indonezji, Jemenu, Jordanii, Kataru, Kuwejtu, Libii, Malediwów, Malezji, Maroka, Mauretanii, Omanu, Pakistanu, Somalii, Sudanu, Syrii, Tunezji. Skala irańskich zapożyczeń z islamu, wprowadzonych następnie do konstytucji, jest jednak dużo wyższa niż w innych ustawach zasadniczych państw wywodzących się z tego samego kręgu kulturowego i religijnego⁵⁰.

Reasumując, trudno dokonać jednoznacznej oceny przyjętych w irańskiej konstytucji (zwłaszcza tej aktualnie obowiązującej) rozwiązań wyznaniowych. Należy uwzględnić aspekt specyficznej tożsamości irańskiej, nasyconej orientalną tradycją prawną i wpływami islamu, a konstytucję z jej religijnymi konotacjami czytać oczyma przeciętnego Irańczyka, kultywującego charyzmat Chomejniego. Współczesny świat, zwłaszcza ten niearabski i nieislamski, postrzega Iran jako kraj niedemokratyczny, antyzachodni, nieprzyjazny obcym. Nie rozumie się do końca filozofii, według której duchowy przywódca religijny posiada zwierzchnią władzę nad państwem. Dla wychowanych w kręgu europejskiej (i wciąż jeszcze chrześcijańskiej) kultury prawnej oraz politycznej wielokrotne odwoływanie się do wartości islamskich w ustawie zasadniczej wydaje się być nadużyciem, podobnie jak wskazanie oficjalnej religii, znaczenia prawa szariatu, orzeczeń religijnych, dualizmu prawa religijnego i państwowego. Autor ma jednak pełną świadomość tego, że zmiana tych (w uproszczeniu „islamskich”) artykułów nie jest możliwa na podstawie aktualnie obowiązującej w Iranie konstytucji, co zostało wyraźnie zaznaczone w art. 177⁵¹.

⁴⁹ Zob. A. Rachman, I. Doi, *Shari'ah. The Islamic Law*, London 1984, s. 19-21.

⁵⁰ Zob. W. Bar, *Wolność religijna...*, dz. cyt., s. 213 n.

⁵¹ Zob. S. al-Utajmin, *Fundamenty wiary islamu*, [b.p. tłum.], Bydgoszcz 1996, s. 191.

~•~

JERZY NIKOŁAJEW
**Konstytucja Islamskiej Republiki Iranu.
Zagadnienia wyznaniowe**

Streszczenie

Niniejszy artykuł poświęcony został kwestiom wyznaniowym zawartym w konstytucjach irańskich. We wprowadzeniu wskazano na kontekst historyczno-religijny funkcjonowania społeczeństwa perskiego i irańskiego oraz pozycję religii islamskiej (szyickiej). W pierwszym punkcie omówiono zagadnienia konfesyjne ujęte w pierwszej irańskiej konstytucji z 1906 (1907) roku, zwracając uwagę zwłaszcza na religijną preambułę, traktowanie szyizmu w kategoriach religii oficjalnej, konieczność stanowienia prawa w zgodzie z islamem. W drugim punkcie znalazły się rozważania na temat odniesień do Boga i religii w konstytucji z 1979 roku, uchwalonej po zwycięstwie rewolucji islamskiej. Najbardziej rozbudowane analizy pojawiły się w trzecim punkcie artykułu, który poświęcono nowelizacji konstytucji, przeprowadzonej w 1989 roku. W tym miejscu podjęto kolejno kwestie wyznaniowe dotyczące poszczególnych organów władzy państwowej (parlamentu, duchowego przywódcy religijnego, prezydenta, Rady Strażników Rewolucji), religijnej rotacji przysięgi przewidzianej w konstytucji dla prezydenta i deputowanych obejmujących swoje urzędy, zgodności prawa z szariatem i doktryną islamską oraz takiego prowadzenia działalności publicznej, aby nie szkodzić wartościom muzułmańskim. Rozważania zamyka próba oceny takiego modelu konstytucyjnego, jaki przyjęto w Iranie.

Słowa kluczowe: Iran, konstytucja, islam, elementy wyznaniowe.

JERZY NIKOŁAJEW
**Constitution of the Islamic Republic of Iran.
Religious Issues**

Abstract

This article is devoted to religious issues contained in the constitutions of Iran. In the introduction we pointed out the historical-religious context of functioning of the Persian and Iranian society, and the position of the Islamic religion (Shia). The first section discusses confessional issues included in the first Iranian Constitution of 1906

(1907), paying particular attention to the religious preamble, the treatment of Shiism in terms of official religion, the necessity to establish the law in accordance with Islam. The second section included a reflection on references to God and religion in the Constitution of 1979, passed on after the victory of the Islamic Revolution. The most extensive analysis appeared in the third point of the article dedicated to the amendment of the constitution, carried out in 1989. At this point, we took up subsequently issues pertaining to denominational-specific bodies of state authority (parliament, spiritual religious leader, the president, the Council of Guardians of the Revolution), religious rota oath prescribed in the Constitution for the President and Deputies taking up their offices, compliance with Sharia law and the Islamic doctrine and such conduct of public activities that do not harm Islamic values. Reflection closes an attempt to evaluate such a constitutional model adopted in Iran.

Keywords: Iran, constitution, Islam, religious elements.